

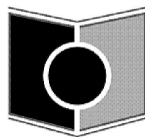
מראי מקומות

מס' 9

המשך חודש תמוז ומנחם אב תשע"ה

הלכות שביעית

רמב"ם פרק ט מהלכה טז עד סוף הפרק

Dirshu
דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחינוך
ועידוד לימוד התורה

לתשומת לבכם: במראי מקומות אלו הושקע עמל רב. אין להעתיק, לצלם וכד' ללא קבלת אישור בכתב מ"דרשו"

קנין הלכה

מראי מקומות

הלכה טז

בענין לאו השמר לך פן יהיה עם לבבך בליעל וכו'

כתב בספר בכור שור [מכות דף ג:]: שגם בזמן הזה ששמיטת כספים אינה מן התורה אלא מדרבנן, מ"מ הנמנע מלהלוות שמא תשמטנו השביעית עובר בלאו מן התורה.¹
ובחידושי חתם סופר [גיטין דף לו:] כתב שהלאו נאמר רק בזמן שהשמיטה היתה מן התורה, שאז גם הם מובטחים בכרכה מאת ה', משא"כ בזמן הזה שהשמיטה מדרבנן ואין הבטחה של ברכה כמש"כ הסמ"ע [סי' סז ס"ק ב], ממילא רשאי אדם להמנע מלהלוות, כדי שלא יאבד מעותיו.

האם פרוזבול נוהג גם כשהשביעית מן התורה

בגמ' [גיטין דף לו.] הקשו ב' קושיות:

א] בתחילה הקשו דאם מן התורה השביעית משמטת איך תיקן הלל שלא תשמט, ותירצו אמר אב"י בשביעית בזה"ז ורבי היא, דרבי סובר ששביעית בזה"ז דרבנן, והיינו שמן התורה אין שביעית נוהגת בזה"ז ורבנן תיקנו זכר לשביעית.
ב] ושוב הקשו אם מן התורה אין החוב נשמט איך תיקנו חכמים שישמט החוב, וע"ז תירץ אב"י דשב ואל תעשה הוא, שהלואה נמנע מלפרוע ויש כח ביד חכמים לעקור ד"ת בשוא"ת, ורבי תירץ דהפקר ב"ד הפקר. ונחלקו הראשונים בביאור דברי רבא:

רש"י לומד שלפי רבא מתורצת גם הקושיא הראשונה שהקשו, דאם שביעית בזה"ז מן התורה איך תיקן הלל פרוזבול שלא ישמט החוב ויהא הלואה חייב לפרוע, ותירצו של רבא שהפקר ב"ד הפקר מהני גם לקושיא זו.

ב] תוס' [דף לו. ד"ה מו'] כתבו דרבא לא קאי על הקושיא הראשונה, דנהי שחכמים יכולים להפקיר ממונו של אדם, מ"מ לא היה לו להלל לתקן לעקור מצות התורה.

גם הרמב"ם והראב"ד נחלקו במחלוקת רש"י ותוס' הנ"ל, שהרמב"ם סובר שרבא לא קאי על הקושיא הראשונה שבגמ', ולכן כתב שפרוזבול מהני רק בזה"ז ששמיטה דרבנן, וכן כתבו הר"ש והרא"ש [פ"י מ"ג ע"פ הירושלמי]. והראב"ד סובר שתירצו של רבא מהני גם לקושיא הראשונה, דמטעם הפקר ב"ד הפקר תיקן הלל שע"י פרוזבול לא יישמט החוב. וכן כתבו הרשב"א [שו"ת המיוחסות סי' רנו] והר"ן.

האחרונים הקשו למה הוצרך הלל לתקן פרוזבול, והרי אפשר לתקן שיקבעו את זמן הפירעון לאחר השמיטה. וכתב בספר מעשה רוקח דפעמים שלא ניחא למלוה להלות לזמן ארוך כל כך, אלא רוצה את פירעון לפני השמיטה, ויש חשש שמא הלואה לא יפרע בזמן.²

ביאורים והערות

1. 1. הובא בשו"ת מנחת שלמה להגרש"ז אויערבאך זצ"ל [סימן מז ס"ק א.]. ועיי"ש שביאר את הדברים, דהנה מסתבר שעיקר הלאו של השמר לך וכו' נאמר על הלואה שזמן פרעונה לפני השביעית אלא שהמלוה חושש שמא הלואה לא יפרע בזמן וישמט החוב, ועל זה הזהירה התורה שלא ימנע אדם מלעשות חסד מחשש שמא יתאחר הלואה מלפרוע בזמן. אבל לו יצוייר שהלואה יבקש הלואה לעשר שנים, למאן דס"ל דהמלוה לעשר שנים משמט, אין איסור להמנע מלהלוות, דאין זו הלואה אלא מתנה. [ועיי"ש שהקשה ע"ז מהירושלמי (ריש פרק י) שלפי כמה פירושים מבואר בו שהנמנע מלהלוות בתוך ל' יום עובר בלאו זה, אף שבתוך ל' יום אינו רשאי לתובעו ואחר ל' יום ישמט החוב בודאי, ואפ"ה איתא בירושלמי שעובר עליו, והניח בצ"ע].

2. וכתב בספר תורת השמיטה בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאם המלוה ראה שהגיע זמן השמיטה והלואה לא פרע [ואין בידו לכתוב

קנין הלכה

מראי מקומות

והא דלא תיקון שיעשה תנאי ע"מ שלא ישמיטנו הלוח בשביעית, נתבאר לעיל [הלכה י] בשם הריטב"א [מכות דף ג:].

הלכה יז

מקור דברי הרמב"ם דבעינן ב"ד של חכמים גדולים כר"א ור"א הוא בגמ' גיטין דף לו:, אמר שמואל לא כתבינן פרוזבול אלא בבי דינא דסורא או בבי דינא דנהרדעא, ופירש"י דאלימי להפקיע ממונא. ומכח זה נקט ר"ת שרק ב"ד של גדול הדור כותב פרוזבול. ובעל העיטור נקט דבעינן דוקא כבי דינא דר"א ור"א, ולכן לא העתיקו דיני פרוזבול, דאין לנו ב"ד כזה בזה"ז. אמנם מהר"י קורקוס כתב דאף להרמב"ם לא בעינן דוקא כבי דינא דר"א ור"א, אלא כל שהוא גדול וחשוב בדור לדיין, כותב פרוזבול. עוד הוסיף מהר"י קורקוס דאפשר שאם הוא דיין מקובל על כל העיר כב"ד של ר"א ור"א והלוח מבני העיר כותב עליו פרוזבול, דכיון שלוח זה קיבלו עליו לדיין חשוב כר"א ור"א הרי הוא כבר חשוב ויכול להפקיע ממונו³. גם בספר התרומות [שער מה סעיף מז] כתב דלא בעינן דוקא ב"ד דר"א ור"א, אלא שיהיה ב"ד של חכמים גדולים ביותר ושהמחוחו רבים עליהם באותה העיר.

הרמב"ן והרא"ש נחלקו על הרמב"ם ונקטו שכל ב"ד של שלשה כשר לפרוזבול, וכתבו דכך מוכח בגמ' שהקלו בהך ב"ד דפרוזבול, ולא הצריכו דוקא ב"ד חשוב כ"כ, ולמדו כן מזה שלפי ר"נ די בשני דיינים וא"צ שלשה, וכן מזה שנאמן המלוה לומר פרוזבול היה לי ואבד, דלא שביק איניש היתירא ואכיל איסורא, ואם בעינן דוקא ב"ד חשוב כ"כ, מי יימר דמודקקי ליה ב"ד.

להלכה: נחלקו בזה השו"ע והרמ"א [סי' סז ס"ח], השו"ע נקט דבעינן ב"ד חשוב בקיאים בדין ובעינן פרוזבול ויודעים ענין שמיטה והמחום רבים עליהם באותה עיר [מקור הלשון הזה בספר התרומות שהובא לעיל], והרמ"א כתב ד"א שכותבין פרוזבול בכל ב"ד, וכתב דנראה לו דיש להקל בזמן הזה.

ולהלן [הלכה כז] מבואר שלגבי תלמידי חכמים הקלו גם לפי הרמב"ם, שיכולים למסור דברי פרוזבול בעל פה בפני ג' תלמידי חכמים, משום שהם יודעים ששביעית בזה"ז מדרבנן וכדברים בלבד היא נדחית.

הלכה יח

המקור ללשון הפרוזבול הוא במשנה שביעית פ"י מ"ד. והנה לשון זה צריך ביאור, דאומר "מוסרני לכם וכו' שכל חוב שאגבנו" דאטו מוסר להם שטרות. ועוד מאי שכל חוב שאגבנו.

ויש בזה מחלוקת הראשונים:

א. הר"ן [פרק השולח דף יח: בדפי הרי"ף ד"ה פיסקא] גרס במשנה מוסרני לכם את כל חוב שיש לי אצל פלוני, והיינו

שמוסר לב"ד את החובות, וכע"ז גירסת החידושים המיוחסים להריטב"א "מוסרני לכם כל חוב". וכן הוא גירסת כת"י

מינכן [בדקדוקי סופרים], וכן הוא בספרי פ' ראה⁴.

ביאורים והערות

פרוזבול], יכול הוא להרויח זמן ללוה, ולקבוע את זמן הפירעון אחר השמיטה. [ויכול לעשות זאת גם שלא בפני הלוח אלא בפני עדים, משום שמבואר בש"ך (סי' עג) שהרווחת זמן היא מדין מחילה, ואייתא במחנה אפרים (הלכות זכייה מהפקר סי' יא) שמחילה מהנייא גם בע"כ של הלוח, משום שמחילה אינה הקנאה אלא סילוק שהמלוה מסלק א"ע].

3. וציין מהר"י קורקוס למרדכי [גיטין ס"ס ש"ט] שמבואר בדבריו שאם הלוח קיבל עליו ג' רועי בקר שיהיו חשובים לו כב"ד דר"א ור"א, ה"ז מועיל ג"כ כב"ד חשוב.

4. וכתב הרש"ש במשנה שביעית [פ"י מ"ד] שזו הגירסא המתוקנת.

קנין הלכה

מראי מקומות

ולפי"ז גדר הפרוזבול הוא דהוי כאילו מוסר לב"ד את תביעת החוב, אלא שאינו מוסר בפועל רק אומר שמוסר [ומהני גם למלוה על פה] והוי כמאן דמוסר, כן כתב הר"ן [שם] וכן הוא בריטב"א, והיינו דמעשה הוי כאילו החובות מסורים לב"ד לגבותם.⁵

ולפי רש"י והרמב"ן כל מהות הפרוזבול היא מסירת שמרות, וכפי שהתבאר לעיל [ה"ג].

ב. הרמב"ם [פיהמ"ש] כתב דמוסרני לכם היינו מעיד אני בכך וכו', ולפי"ז משמע שאינו נחשב כלל כאילו מוסר להם את החובות, אלא שהלל תיקן שכאשר מוסר הודעה כזו לב"ד והם כותבים זאת, אין החובות נשמטים. [ולהלן] (הלכה כזו) בתלמידי חכמים כתב הרמב"ם וז"ל שהם יודעים שהשמטת כספים בזה"ז מדרבנן ובדברים לבד היא נדחית, עכ"ל, ומבואר שגדר הפרוזבול הוא דברים שאומר לב"ד, אלא שבאלו שאינם תלמידי חכמים הצריכו חכמים לכתוב את הדברים].⁶

ועייין סמ"ע [סי' סז ס"ק לט] שכתב על לשון מוסרני, וז"ל אינו ר"ל שמוסר השטרות וכו' אלא ר"ל מוסרני דברים הללו לכם הב"ד, עכ"ל.⁷

עייין להלן בסמוך בשם החתם סופר בליקוטי תשובות [סי' פו] שכתב שני ביאורים בגדר היתר הפרוזבול:

[א] על ידי מסירת הדברים לבית הדין דיינין להחוב כגבוי, והכתיבה אינה אלא לראיה.

[ב] על ידי מסירת החובות לב"ד נעשים הם התובעים ונוגשים ולא הוא, ולכן מותר לגבות את חובו בשליחותם.

וברמב"ם [פיהמ"ש] משמע כדן השנייה, שמסירת החובות רק נותנת לב"ד כח תביעה, ולא דהוי כגבוי.

עיקר הפרוזבול האמירה או הכתיבה

בשו"ת חת"ס [חור"מ סי' קיג, הובא בפת"ש סי' סז ס"ק ג] כתב דלפי משמעות הרמב"ם [הלכה כז], רק בתלמידי חכמים סגי באמירה, הא לשאר בני אדם בעינין דוקא כתיבה, ומשמע דהכתיבה היא המפקיעה את השמיטה וכוה"ז לתלמידי חכמים מקילין, שהאמירה תעשה את ההפקעה, [ונפק"מ שהאמירה צריכה להיעשות בפני הדיינים].

ובתשובה אחרת [ליקוטי תשובות סי' פו] כתב שהדבר תלוי בגדר היתר הפרוזבול, שבירושלמי מבואר שטעם הפרוזבול הוא משום שמשעת מסירת הדברים הו"ל כגבוי, והכתיבה אינה אלא לראיה בעלמא, שכבר גבו ב"ד חובותיו, ולכן מהני לת"ח אמירה בעלמא, אך לפי רש"י [פרק השולח] אין הטעם משום דהוי כגבוי אלא שהב"ד הם הנוגשים את החוב, [ומכח הפקר ב"ד הפקר יכולים הם לנוגש שלא מן הדין], ולפי"ז אפשר לומר שהפרוזבול עושה את עצם הפקעת השמיטה ואינו שטר ראייה בעלמא [ולכן הצריך שיהא השטר קיים בזמן השמיטה, וכדלקמן]. אמנם כתב החת"ס דלא קיי"ל הכי, דלפי"ז לא מהניא מסירת דברים דתלמיד חכם.

מסירת פרוזבול בלילה

האור שמח [פ"ט שביעית הי"ח] נסתפק אם פרוזבול כשר בלילה, או דכשם שאין דנין בלילה כך אין מוסרין פרוזבול, ובהגהות מהריק"ש נקט שפרוזבול כשר בלילה.

ביאורים והערות

5. ולפי"ז צ"ב מה שממשיך ואומר "שאגבנו", ואולי הכוונה שאומר הרניי כמוסר לכם את חובותי, שתהיו אתם התובעים את החוב, ומעתה אגבה את החובות מכח הב"ד ובשליחותם. ועייין מש"כ לקמן מהחת"ס [ליקוטי תשובות סי' פו].

6. ביאור זה במהות הפרוזבול קצ"ע מלשון הספרי [פ' ראה] את אחיך תשמט ידך פרט למוסר שטרותיו לב"ד, מכאן אמרו הלל התקין פרוזבול מפני תיקון העולם וכו', ומשמע שיש שייכות בין מסירת שטרות לבין תקנת פרוזבול.

7. ובעל הקהלות יעקב נהג לומר את שתי הנוסחאות.

קנין הלכה

מראי מקומות

כמה דיינים צריך

בגמ' [גיטין דף ל"ב]: נחלקו ר"נ ור"ש במי ששלח גט ביד שליח ובהא לכתול את השליח, שאמרו על זה במשנה דעושה ב"ד ומבטלו, בפני כמה מבטל, ר"ג אמר בפני שנים, ור"ש אמר בפני שלשה. ר"נ למד ששנים נקראים בית דין מהמשנה דפרוזבול שאומר מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים, ורב ששת דחה דמירי בשלשה דיינים, והתנא לא מנה ג' דיינים כרובלא. ונמצא שנחלקו ר"נ ור"ש גם לגבי פרוזבול אי סגי בשנים או בעינן שלשה. ולענין ביטול הגט פסק הרמב"ם [פ"ו גירושין הט"ז] כר"ג דסגי בשנים.

ונחלקו הראשונים בפסק ההלכה לענין פרוזבול:

- א. השאלות פסק דבעינן שלשה, וכתב דר"נ לשיטתו שפסק בגמ' [ריש סנהדרין] כשמואל דאמר שנים שדנו דיניהם דין וכו', אך למאי דקיי"ל ששנים שדנו אין דיניהם דין בעינן ג'.
- ב. הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א וחר"ן [גיטין], וכן ר"ת בספר הישר, וכן גראה מהגר"א [שנות אליהו] פסקו כר"ג דסגי בשנים. וכתבו בטעם הדין, דהמקור שצריך שלשה דיינים הוא משום שכתוב בפסוק אשר ירשעון אלקים ומיעוט רבים שנים, ואין ב"ד שקול ולכן מוסיפין עליהם דיון שלישי. והא דאין ב"ד שקול שייך רק בדבר שצריך בו משא ומתן, אך ענין פרוזבול אין בו מקום לשיקול דעת ולמשא ומתן, ולכן גם ב"ד של שנים כשר בו. בדעת הרמב"ם כתב מהר"י קורקוס שהיה נראה להצריך שלשה, מדכתב דבעינן ב"ד חשוב, וסתם ב"ד של ג' הוא. אך הביא שהר"ן כתב גם בדעת הרמב"ם דסגי בשנים.

להלכה: הטור והשו"ע [סי' סז סי"ט] כתבו שצריכים שלשה דיינים.

פרוזבול שנקרע לפני שהגיעה שעת השמיטה

הר"ש וחר"י בן מלכי צדק [פרק י משנה ד] הביאו תוספתא [שביעית פ"ח ה"א], וביאר הר"ש בפירושו השני שנחלקו ת"ק ורשב"ג בפרוזבול שנקרע לפני שהגיעה שעת השמיטה, שלפי ת"ק אינו מועיל, ולפי רשב"ג ה"ז מועיל. ולא הכריעו הר"ש והריב"מ צ"כמאן הלכתא. [ובתחילת דבריו, קודם שהביא את התוספתא, כתב הריב"מ צ"כ בפשיטות שצריך שהפרוזבול יהא קיים בשעת השמיטה]. והחתם סופר [ליקוט תשובות סי' סו] נטה לפסוק בזה לקולא.

הלכה יט

מקור הדין שאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע הוא במשנה פ"י מ"ו.

ונחלקו הראשונים בטעם הדין:

- א. רש"י [גיטין דף לו. ד"ה אלא על הקרקע] כתב דלא תיקנו פרוזבול אלא בהלוואה שכיחה, ולא בהלוואה שאינה שכיחה, ואין אדם רגיל להלות ללוה שאין לו קרקע, דעיקר סמיכתו של המלוה היא על הקרקע, שא"א להבריחה.
- ב. הר"ש כתב דכאשר יש ללוה קרקע, חשוב החוב כגבוי ביד בית הדין ולא קרינא ביה לא יגוש, וכמלוה שיש עליה משכון. [והוסיף הר"ש דעדיפות קרקע על מטלטלין אינה משום שאת הקרקע א"א לכלות, דהא כותבין על עציץ נקוב אף שאפשר לכלותו, אלא כך הוא הדין דקרקע חשיבא טפי כגבוי].

וכתב הר"ן על הרי"ף [גיטין דף כ: בדפי הרי"ף ד"ה ומסתברא] שתי נפק"מ בין רש"י לבין הר"ש:

- א. אם זיכה קרקע ללוה בזמן כתיבת הפרוזבול שלא מידיעתו, וכאשר נודע הדבר ללוה צווח ומיחה שאינו רוצה בויכוי זה, כתב הר"ן שלפי רש"י מסתבר שהפרוזבול כשר, הואיל ובזמן כתיבתו היתה בחזקתו קרקע, [כלומר היינו סבורים שיש לו קרקע מכה

קנין הלכה

מראי מקומות

הזיכוי] ולכן הלואה זו שכיחה. אך לפי הר"ש אין כאן פרוזבול שסו"ם החוב אינו כגבוי. ב. אם בזמן כתיבת הפרוזבול היתה ללוה קרקע, ואח"כ מכרה קודם שנת השמיטה, כתב הר"ן שלפי רש"י חל הפרוזבול, דסו"ם בזמן ההלואה היתה לו קרקע והיתה זו הלואה שכיחה.⁸ ולפי הר"ש בעינין שתהא לו קרקע בזמן השמיטה, שיהא החוב כגבוי. הר"ן לא הכריע בדין זה, והריטב"א [רבינו קרשקש] כתב בשם רבו דמסתבר דיש להכשיר את הפרוזבול הזה.

אם אין לו קרקע מוכה לו בתוך שדהו

כתב הר"ן שזיכוי זה חל אף שמכוחו חב ללוה, דמעתה אין החוב נשמט, דמ"מ לענין דיני זכין לאדם שלא בפניו אזלינן בתר עצם הפעולה, ועצם זיכוי קרקע הוא זכות ולכן שייך בזה דין זכין לאדם שלא בפניו אף שבמקרה נמשכת מזה חובה. [אמנם אם הלוה עומד וצווח אין זכין לו בעל כרחו. ואם לא ידע בשעת הזיכוי וכאשר נודע לו צווח, עיין לעיל שהר"ן תלה זאת במחל' רש"י והר"ש].

והרא"ש [משנה הנ"ל פ"י מ"ו] כתב באופן אחר, דאף שזיכוי זה הוא חוב לו מ"מ כן תיקנו חכמים בפרוזבול, דבכל דהו כתבינין פרוזבול.

מזכה לו כל שהוא אפילו קלח של ברוב

בגמ' [גיטין דף לז.]. הקשו למה אין כותבין פרוזבול במי שיש לו עציץ שאינו נקוב, והרי עציץ זה מונח על גבי קרקע ונמצא שהקרקע מושאלת לו. ותירצו דמיירי דמנחי אסיכי, שהעציץ מונח על גבי יתירות. והקשו הראשונים דאכתי מקום היתירות מושאל לו.

ונאמרו בזה שני תירוצים:

א. הרמב"ן והרשב"א תירצו שמדובר שהיתירות שייכות לבעל הקרקע, ונמצא שלא הושאלה קרקע לבעל העציץ אלא הושאלו לו יתירות נעוצות בקרקע, ואין דינן כקרקע.

ב. הרמב"ן [בתירוץ ב], הר"ן והריטב"א תירצו שמקום היתירות אינו מקום חשוב ואין די בו לכתוב עליו פרוזבול. והרשב"א הקשה על תירוץ זה, שבגמ' קידושין הביאו את המשנה דקרקע כ"ש קונים אגביה מטלטלין וכותבין עליה פרוזבול, והעמידו בקרקע כ"ש ממש שראויה רק לנעיצת מחט. ולמד מזה הרשב"א דאפילו בשיעור מועט ביותר כותבין פרוזבול, ונמצא שנחלקו הראשונים אם בעינין קצת שיעור כקלח של כרוב, או דאף בכל שהוא ממש.

השאלו מקום ה"ז מועיל, האם צריך לקנות הקרקע השאלה בקנין

בחידושים המיוחסים לריטב"א [גיטין דף לז: ד"ה ואוקימנא דמנח אסיכי] כתב דה"ה דהוי מצי לאוקמי באופן שלא עשה חזקה בקרקע שעליה הונח העציץ, שאינה קנויה לו. ומבואר מדבריו דבעינן שתהא הקרקע מושאלת לו בקנין. אמנם בשו"ת מהרי"ט [ח"א סי' סב, ציין לו רע"א בהגהת השו"ע סי' סז סכ"ב] כתב מכח קושיא זו להוכיח, שלענין פרוזבול הקלו חכמים אף כשאין לו קנין שאלה בקרקע וסגי בזה שהניח את העציץ ולא מיחו בו.

כתב הנ"י [גיטין דף לז] דה"ה דמהני אם הקנה ללוה קרקע במתנה ע"מ להחזיר.

ביאורים והערות

8. משמע מלשון הר"ן, דלרש"י לא אזלינן בתר שעת ההלואה אלא בתר שעת כתיבת הפרוזבול, שאם לוח בתשרי ואז לא היתה לו קרקע, ואח"כ בחשון קנה קרקע ואח"כ כתב פרוזבול, ושוב מכר את הקרקע, ובהגיע סוף אלול לא היתה לו קרקע, ה"ז מועיל לרש"י.

קנין הלכה

מראי מקומות

קרקע של שותפין

בירושלמי [פ"י ה"ג] הקשו איך מהני זיכה לו קרקע בשיעור קלח של כרוב, והרי תנינן השותפין והאריסין אין להם פרוזבול. ותירצו תמן כל קלח וקלח של שותפות הוא, משא"כ הכא יש לו קלח של כרוב שלא בשותפות. והרמב"ם והר"ש והטויש"ע לא הביאו את ההלכה הזו שאין כותבין ללוה שיש לו רק קרקע בשותפות עם אחר.⁹

היתה לו שדה ממושכנת

הכוונה בזה שהיתה ללוה הזוה שדה אשר הוא הקנה אותה במשכנתא לאדם אחר שהלוהו ממון, וקמ"ל דמ"מ חשבינן ליה כיש לו קרקע.

והרמב"ם [פיהמ"ש] כתב דמיירי אף במשכנתא דסורא, שהיו כותבין במישלם שניא אילין תיפוק ארעא דא בלא כסף, דהיינו שקבעו ביניהם מספר שנים שהמלוה יאכל את פירות השדה ואח"כ תחזור השדה ללוה בלי כסף, והיינו שאין ללוה זכות בשדה עד סוף השנים האלו,¹⁰ ואפ"ה חשבינן ליה כיש לו קרקע.

הלכה ב

המקור לכותבין לאיש על נכסי אשתו, הוא במשנה פרק י משנה ו, והכוונה בזה למה שנתבאר בהלכה הקודמת שאין כותבין פרוזבול אלא אם יש ללוה קרקע, וקמ"ל הכא שאם האיש לוח מעות ואין לו קרקע משלו ורק אשתו הכניסה לו נכסים, כותב המלוה פרוזבול על סמך אותם נכסים.

במעם הדין מצינו ב' דיעות:

- א. הר"ש כתב דמיירי בנכסי מלוג שהבעל אוכל פירות, ונמצא שיש לו זכות גמורה בקרקע.
- ב. התוס' יו"ט כתב דמסתימת הדברים משמע, דאף כשאינו אוכל פירות [כגון כשסילק עצמו מהן קודם הנישואין], מ"מ יש לו שייכות בנכסיה. ועוד הביא ראיה מהירושלמי [פ"י ה"ג] שנסתפק אם כותבין לאפוטרופוס על סמך נכסי יתומים ופשטו מהא דכותבין לאיש על נכסי אשתו, והרי לאפוטרופוס אין זכות אכילת פירות בנכסי היתומים ואפ"ה הקלו בזה.¹¹

כותבין לאשה על נכסי בעלה

בירושלמי איתא דכשם שכותבים ליתומים שלוו מעות על נכסי אפוטרופוס [אף שאין להם זכות בנכסים אלה], כן כותבים לאשה שלוחה מעות על נכסי בעלה. והרא"ש [פ"ב גיטין ס' טו] הביא הלכה זו, וכן הובאה בטור ובשו"ע [ס' סכ"ה]. והרמב"ן לא הביא הלכה זו שיכתבו לאשה על נכסי בעלה.

ובמעם הדין לכתוב לאשה שלוחה מעות על נכסי בעלה, כתב הר"ש סיריליאו שהוא משום שהבעל חייב במוזנותיה, ולכן דיינינן ליה כאילו יש לה שייכות בקרקע שלו.¹²

ביאורים והערות

9. ובספר שמיטת כספים כהלכתה [עמ' קצט] הביא בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל שאם יש בקרקע כדי חלוקה כותבין עליה פרוזבול.
10. והנה בעלמא בסתם משכנתא דסורא נחלקו הראשונים אם הלוה יכול לסלק את המלוה באמצע הזמן, תוס' [ב"מ דף סז:]: התירו גם בדמצי מסלק ליה, וכן משמע ברמב"ם [פ"ו מלוה הי"א], והראב"ד חלק ולא התיר באופן זה. ומהרמב"ם [פיהמ"ש שביעית] אין הכרח לומר דלא מצי לסלקו, דאפשר שמה שכתב שאין ללוה זכות בשדה היינו כל זמן שלא סילקו.
11. אמנם להלכה לא הביאו הרמב"ם והשו"ע הלכה זו של הירושלמי שכותבין לאפוטרופוס על נכסי יתומים.
12. ולגבי אשה שהלוהה כספים לאחרים, אם צריכה לעשות פרוזבול בעצמה, כתב בספר ארחות רבנו [ח"ב עמ' שפז] בשם בעל הקה"י שסתם חובות שאשה הלווהה שייכים לבעלה ודי בפרוזבול שיעשה הבעל [אא"כ אמרה איני ניזונית ואיני עושה], אבל על חובות שהלוהה

קנין הלכה

מראי מקומות

האם בותבין לאפומרופום על נכסי יתומים

בירושלמי [פ"י הלכה ג] נסתפקו בזה, ופשמו שכותבין מהא דכותבין לאשה על נכסי בעלה. וברמב"ם ובמור ובשו"ע לא הובא דין זה.

בשיש קרקע לערב

מקור הדין שכותבין פרוזבול על סמך קרקע שיש לערב הוא בברייתא גיטין דף לו. וכתב [שם] המאירי דאין חילוק בין ערב סתם לערב קבלן.

היה ללוה חוב על חבירו ויש לו קרקע

אם ללוה עצמו אין קרקע אך הוא הלוה לאחרים מעות והם חייבים לו, ולהם יש קרקע, ה"ז מועיל, דמדין שעבודא דר"נ יש גם למלוה שעבוד על אותה קרקע.

בשו"ע [סעיף כב] נוסף מקרה, שאין ללוה קרקע וגם לא למלוה, ורק לאדם אחר שחייב למלוה יש קרקע, וכתב השו"ע שאפשר לזכות ללוה את הקרקע ההיא ולכתוב עליו פרוזבול.

[ועיין סמ"ע (ס"ק מט) שמבואר מדבריו שהמלוה יכול לזכות ללוה (ע"י אחר) את הקרקע הזו, אף שבאמת אינה שלו רק משועבדת לו].

הלכה כא

מקור הדין הוא במשנה פרק י' מ"ה. ועניינו שהפרוזבול נעשה ע"י המלוה הבא לב"ד ומוסר חובותיו, ולכן סגי במסירה אחת של כמה חובות, וגם בכתיבת שטר פרוזבול אחד שבו יהא כתוב שמלוה פלוני מסר כל חובותיו לב"ד [וא"צ לפרט את שמות הלווים ממנו],¹³ משא"כ באחד שלוה מחמשה, כיון שיש כאן חמשה מלווים צריך כאו"א מהם לבוא לב"ד ולמסור את החוב, וכותבין לכל אחד פרוזבול.¹⁴

חמשה שלוו מאחד ואין קרקע אלא לאחד מהם, עיין סמ"ע [ס"ק מט] שמבואר ממנו דיש בזה ב' אופנים:

א. אם לוו בחמשה שמרות נפרדים, בעינן שלכל אחד מהן תהא קרקע כדי שיוכלו לכתוב עליו פרוזבול, אך יכול המלוה

לזכות [ע"י אחר] את הזכות שיש לו בקרקע של הלוה הנ"ל לשאר הלווים.

ב. אם כולם לוו בשטר אחד, די בזה שיש לאחד מהם קרקע וא"צ לזכות לכאו"א מהם קרקע, כיון שקיי"ל שחמשה שלוו

בשטר אחד כולם ערבים זה לזה, ואותו לווה שיש לו קרקע גם הוא ערב לכולם, והרי זה ציור שללוה אין קרקע ולערב

יש קרקע.

הלכה כב-כג

מקור הדין במשנה פרק י' מ"ה. והנה הרמב"ם [פיהמ"ש מהדורא קמא] פירש דינים אלו ע"פ דעת רב הפץ גאון, ואח"כ כאשר כתב את ספר משנה תורה עיין בדבר שוב, וראה שהיותר נכון הוא שיטה הפוכה מהשיטה הנ"ל, וכשיטת הר"ש והרא"ש וש"פ:

ביאורים והערות

לפני הנישואין צריכה היא פרוזבול בפ"ע, וכן הורה הגר"ש אלישיב זצ"ל [ספר שמיטת כספים כהלכתה עמ' קצט].

13. כ"כ ר"י בן מלכי צדק, וכן נוהגים דלא כרש"י.

14. וכתב בספר לחם שמים שאפשר לכלול כמה פרוזבולים בשטר אחד, ע"י שיכתבו ב"ד את שמות כל המלווים שבאו לפנייהם ומסרו את החובות.

קנין הלכה

מראי מקומות

א] שיטת הרמב"ם בחיבורו, וכן שיטת הר"ש והרא"ש והריב"ם¹⁵, דפרוזבול מועיל רק לחובות שקדמו לו, דמוסר אותם לבית הדין, ואינו מועיל לחובות שהלואה אחרי כתיבת הפרוזבול.

ולפי שיטה זו מתפרשת המשנה שפרוזבול המוקדם כשר, דהיינו שנכתב בפרוזבול זמן קודם ליום מסירתו בב"ד, והרי זה כשר משום שהקדמת הזמן מגרעת את כוחו של המלוה, שיוכל לגבות רק את החובות שקדמו לזמן ההוא, משא"כ פרוזבול המאוחר דפסול הוא משום שיגבה בו חובות שלא כדיון, דמן הדין אין לו לגבות אלא חובות שקדמו למסירת הפרוזבול בב"ד, וע"י שאיחרו את הזמן יגבה חובות נוספים¹⁵.
וההלכה כשיטה זו.

ב] שיטת רב חפץ גאון [והרמב"ם פיהמ"ש מהדו"ק] איפכא, דאין פרוזבול מועיל אלא לחובות שיעשו אחר מסירת הפרוזבול, דחובות אלו מתחילתן לא היו עומדים להיות נשמטים, הואיל וקדם להם הפרוזבול, משא"כ חובות שקדמו לפרוזבול, ומתחילתן היו עומדים להיות נשמטים בזמן השמיטה, אין הפרוזבול מועיל להפקיע מהן את דין השמיטה.

פרוזבול שלא נכתב בו זמן

כתב ר"ת בספר הישר [סי' קלח] שפרוזבול שלא נכתב בו זמן פסול¹⁶.

שלח מכתב לב"ד וביקש שיכתבו לו פרוזבול

כתב בשו"ת חתם סופר [חו"מ סי' קיג הובא בפת"ש סי' ס"ק ג] שאם המלוה שלח מכתב לבית הדין ובו ביקש לסדר לו פרוזבול צריך לכתוב את הפרוזבול לפי הזמן של שליחת המכתב, ולא לפי הזמן של כתיבת הפרוזבול בבית הדין, והטעם הוא משום שמעשה של שליחת המכתב הוא כמעשה שעל ידו אמר המלוה לבית הדין שהוא מוסר להם את חובותיו, וכלולים במסירה זו רק החובות שקדמו לשליחת המכתב, ואם יכתבו בפרוזבול את הזמן של כתיבת הפרוזבול, הרי זה פרוזבול מאוחר ופסול.

הלכה כד

המוציא שטר חוב ואין עמו פרוזבול אבד חובו

בשו"ע [חו"מ סי' ס"ז] הוסיף שלא רק אבד חובו אלא מוציאין את השטר מהמלוה ונותנין ללוה.

אמר פרוזבול היה לי ואבד נאמן

בגמ' [גיטין דף לז:]: איתא אמר רב יהודה אמר ר"ג נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד, מ"ט לא שביק איניש היתירא ואכיל איסורא. והקשו על זה מהמשנה [כתובות דף פט.]: דבע"ח שהוציא שט"ח ואין עמו פרוזבול אינו גובה, ואמרו בגמ' דהוי פלוגתא דתנאי, דתניא המוציא שט"ח צריך שיהא עמו פרוזבול וחכ"א אינו צריך.
ומאידך, איתא במשנה [שם] דאמר רשב"ג דמן הסכנה ואילך [שהגויים גזרו על המצוות והיו מתייראים לשמור גיטתיהם ופרוזבוליהם] אשה גובה כתובתה שלא בגט, ובע"ח שלא בפרוזבול.

ביאורים והערות

15. ומה דאיתא בתוספתא [פ"ח] רשב"ג אומר כל מלוה שאחר הפרוזבול אינו משמט, עיין בר"ש שכתב ב' ביאורים בזה.
16. והנה הרמב"ם [להלן הלכה כה] כתב שאם המלוה הוציא פרוזבול וטען הלוה שהמלוה נעשה אחר הפרוזבול, והמלוה טוען שהמלוה קדם לפרוזבול, המלוה נאמן. ובפשטות איירי במלוה ע"פ, ולכן לא ידוע הזמן של המלוה, וכך העתיק בספר התרומות [שער מה סנ"ב], אך בגידולי תרומה [שם] פירש דמייירי שבפרוזבול לא כתבו זמן. ומתוך דברי הגידו"ת מתבאר דס"ל דפרוזבול שלא כתבו בו זמן אינו פסול.

קנין הלכה

מראי מקומות

ונמצא שלפי המשנה ובכלל זה לפי רשב"ג, [וכתב הרמב"ם בפיהמ"ש שהלכה כרשב"ג], רק מהסכנה ואילך גובה שלא בפרוזבול, והוא תקנה מיוחדת מחמת הסכנה, ולא משום דלא שביק איניש היתירא ואכיל איסורא. והרמב"ם כתב כרשב"ג דמן הסכנה ואילך גובה שלא בפרוזבול [ולא כתב את הטעם שלא שביק היתירא וכו'], אך להלן [הלכה כו] כתב את הטעם שלא שביק איניש היתירא ואכיל איסורא. וכתב בספר שער המשפט [סי' סז ס"ק ט] ליישב דהרמב"ם סובר שצריך את שני הטעמים, דאף שהיה ראוי להיות נאמן מצד דלא שביק איניש היתירא וכו', מ"מ יש כנגד זה ריעותא שאין הפרוזבול בידו, ולכן קודם הסכנה לא היה נאמן, אך מן הסכנה ואילך שלא היו רגילים לשמור את הפרוזבולים ובטלה הריעותא, מעתה נאמן משום החזקה דלא שביק איניש וכו'.

והרשב"א כתב [גיטין דף לו: וכן במיוחסות סי' רנו] שטענת לא שביק היתירא ואכיל איסורא די בה לזכות את המלוה ולהוציא ממון מהלוה, עיי"ש שכתב שנאמן גם לטעון שהתנה עמו שלא ישמיטנו בשביעית, משום דהך חזקה דלא שביק היתירא וכו'.

כשהלוה מכחיש את המלוה

הראשונים נחלקו אם המלוה נאמן בטענתו גם כשהלוה מכחישו בטענת ברי: 17

- א. בחדושי הרשב"א [גיטין דף לו:]: כתב בשם הרמב"ן שהמלוה נאמן לומר שהתנה עם הלוה שלא ישמיטנו בשביעית, ומשמע שנאמן אף כשהמלוה מכחישו, וכן דעת ר"י מפרי"ש במרדכי [גיטין סי' שעט].
- ב. אמנם דעת הר"ר יחזקיהו [מרדכי שם] שאינו נאמן כשמכחישו הלוה, וכן כתב הי"ש"ש [גיטין פ"ד סי' מו] בדעת הרמב"ם.

יתומים אין צריכים פרוזבול¹⁸

מקור הדין הוא בגמ' גיטין דף לו, ונתבאר [שם] הטעם דרבנן גמליאל ובית דינו אביהן של יתומים. ובביאור סברא זו, בספר החינוך [מצוה תעו] משמע שזו סברא מדינא, ואף בזמן שנהגה שמיטה מן התורה מ"מ חוב היתומים לא נשמט משום שהוא כמסור לב"ד שהם כאביהם של יתומים. אמנם המנחת חינוך [שם] כתב דמזה שהרמב"ם הביא דין זה בתוך הלכות הפרוזבול ולא בהלכות שקדמו לדיני הפרוזבול, משמע שם"ל דהוי כעין דין פרוזבול ואינו נוהג אלא בזמן שהשמיטה מדרבנן. והר"ן [על הרי"ף גיטין דף יט: ד"ה וגרסינן] הביא שבספרי [פרשת ראה] איתא דר' שמעון אומר 'שמוט כל בעל משה ידו, ולא הורש'.¹⁹ ומבואר מזה לכאורה דמי שירש שטר חוב אין חוב זה נשמט, ולפי"ז נמצא שגם אם הורשים גדולים שאינם זקוקים לבין דין, מ"מ נתמעטו מדין השמיטה.

ביאורים והערות

17. דלענין טענת פרוזבול היה לי ואבד, בדרך כלל אין הלוה מכחישו בכרי שלא כתב פרוזבול, דאטו לא זזה ידו מתחת ידו מזמן ההלואה עד זמן השמיטה.
18. יש ליתן את הדעת דהכא איירינן ביתומים שאחרים חייבים להם ממון, ועל זה אמרו שהם אינם צריכים פרוזבול. ואילו ההלכה שהובאה לעיל [הלכה כ] שכותבים ליתומים על נכסי אפוטרופוסין קאי לפי הפשטות, וכ"כ בשה"ת [שער מה סי' ט-כ] על יתומים החייבים לאחרים, [רק בדעת רש"י פי' הב"י (סעיף כה) שגם המימרא שכותבין ליתומים על נכסי אפוטרופוסין קאי על יתומין שהלוו מעות לאחרים].
19. דברי הר"ן האלו מובאים גם בב"י [סי' עז סכ"ח], אמנם לפנינו בספרי אין מימרא זו נמצאת, רק בתוספתא [פ"ח ה"ז], וכבר העיר בזה התומים [ס"ק כה].

קנין הלכה

מראי מקומות

ונחלקו הראשונים אם קיי"ל כדרשת ר"ש הנ"ל:

- א. רש"י פירש את המימרא שיתומים א"צ פרוזבול בחוב שירשו מאביהם, וכתבו הרשב"א [תשובה ח"ג סי' נז] וכן הר"ן והרימב"א [גיטין דף לז] שרש"י סובר שלא קיי"ל להלכה כדרשת הספרי הנ"ל, דרק ר"ש אמרה וגם הרמב"ם לא הביא דרשא זו כלל.
- ב. הרמב"ן, [הובא ברימב"א ובר"ן בגיטין שם] כתב דאכן קיי"ל כדרשת ר' שמעון הנ"ל, ומה שהוצרכו לומר דר"ג ובית דינו אביהם של יתומים, מיירי בהלואה שהלוו הקטנים לאחרים.

והנה המהרשד"ם [סי' סא] התספק אולי קטנים לא שייכי כלל במצות השמיטה, דלאו בני מצוה הן, וכן נקט התומים [ס"ק כה] לדינא, שאכן אין חוב של קטנים נשמט. וכתב התומים לבאר דמה שהוצרכו בגמ' לומר שיתומים א"צ פרוזבול, קאי על יתומים שירשו חוב מאביהם כשהיו קטנים ואחר כך הגדילו, דכיון שכאשר היו קטנים היו החובות שלהם כמסורים לב"ד, הרי זה כאילו נכתב אז פרוזבול על החובות האלו, ולכן גם כשהגדילו אין החוב נשמט.²⁰

אמנם מפשטות דברי הראשונים והשו"ע [סעיף כח], מבואר שגם בקטנים היה נשמט החוב אי לאו דב"ד אביהם של יתומים, וכתב המנחת חינוך [מצוה תעז] שהטעם הוא משום דשביעית היא אפקעתא דמלכא, וזה נאמר גם כשהמלוה אינו בר מצוה.

העולה מכל הנ"ל:

- א. יתומים גדולים שירשו חוב שהלוה אביהם לאחרים, דעת רוב הראשונים שצריכים לכתוב פרוזבול, ואם לא יכתבו יישמט החוב. ודעת הרמב"ן שחוב שעבר בירושה אינו נשמט.²¹
- ב. יתומים קטנים שירשו חוב מאביהם, או הלוו מכספיהם לאחרים לפני שנת השמיטה, אינם צריכים פרוזבול דב"ד אביהם של יתומים, ואם הגדילו לפני זמן השמיטה צריכים פרוזבול.²²

ביאורים והערות

20. ולגבי הלואות שהלוו היתומים עצמן לאחרים ואח"כ הגדילו, כתב התומים שא"צ לסברא הנ"ל שב"ד אביהם של יתומים, אלא דכיון שבזמן ההלואה היו קטנים דלאו בני מצוה נינהו לא חלה על ההלואה הזו מצות השמיטה כלל, אף כשיגדילו, דיש לדמותו לדברי הרשב"א [רמ"א סעיף יז] בגוי שהלוה לישראל ואח"כ מכר שטרו לישראל אחר, דחוב זה אינו נשמט כלל כיון שתחילתו לא היה בר שמיטה כלל.

21. אמנם מבואר בגמ' [דף לז]: שפותחין ב"ד למלוה ושואלים כלום פרוזבול היה לך ואבד, דכגון זה פתח פיך לאלם הוא, וכתב הרשב"א [שם] דכמו"כ טוענים ב"ד ליתומים גדולים שמא אביהם כתב פרוזבול, או שמא התנה שלא ישמיטנו בשביעית, וכן פסק השו"ע [סכ"ט]. ועיין סמ"ע [ס"ק נא] שכתב דביתומים קטנים א"צ לדין טענינן, אלא ב"ד אביהם של יתומים ואפילו ידוע שלא כתב אביהן פרוזבול אין החוב נשמט. ועיין בהגהת רע"א שהעיר על הדברים דהך דינא דטוענין ליתומים שהאב כתב פרוזבול, שייך כשהאב היה חי בזמן חלות השמיטה, אבל אם מת קודם לכן אין טוענין זאת [כדאשכחן בסעיף לח גבי לוקח], והיינו די"ל שחיכה עד סוף השנה כדי לכתוב פרוזבול. ומאידך הך דינא דב"ד אביהן של יתומים נאמר רק כשהאב מת לפני זמן השמיטה, דאז היו החובות שייכים לקטנים והיו כמסורים לב"ד. [אמנם עיקר דינא דלוקח בסעיף לח ניחא רק אהא דאין טוענין לו שמא כתב המוכר פרוזבול, כיון שעדיין לא הגיע סוף השנה, אבל בסעיף כט נתבאר גם דטוענין שמא התנה מתחילה ע"מ שלא ישמיטנו השביעית, ותנאי זה צריך להועיל גם כשמת באמצע השנה, וצ"ע].

22. כן כתבו בפאת השולחן [ס"ק צג] ובישועות ישראל [ס"ק א], ודייקו כן מלשונות הראשונים, וזה דלא כהתומים [שהובא לעיל] דס"ל דכשהיו קטנים הוי כנכתב עליהם פרוזבול.

קנין הלכה

מראי מקומות

הלכה כה

כתבו המהר"י קורקוס ועוד אחרונים שלא מצאו מקור מפורש לדברי הרמב"ם שהתובע נאמן לומר שהמלוה קדם לפרוזבול, אך כתב המהר"י קורקוס שנראה שהסכימו גם שאר הראשונים להלכות אלו. והכ"מ כתב שזה נלמד ממה שנאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד.

והנה להלן [הלכה כו], כשהמלוה טוען שהחוב היה מהקפת החנות שאינו משמט, והלוה טוען שהיה הלוואה רגילה שדינה להשמט, כתב הרמב"ם שנאמן במיגו שאם היה רוצה לשקר היה טוען פרוזבול היה לי ואבד. ובספר התרומות [שער מה סכ"ב] כתב טעם זה של מיגו גם לגבי הציור של הלכה כה, שהדין ודברים הוא גם אם ההלוואה קדמה או הפרוזבול קדם. אמנם מלשון הרמב"ם [הלכה כה] שכתב וז"ל שאילו אמר היה לי ואבד נאמן, ואע"פ שאין אנו יודעין זמן הפרוזבול שאבד, משמע שאין זה מטעם מיגו, אלא שבתקנת חכמים שהאמינוהו [מן הסכנה ואילך, כדלעיל הלכה כד] לגבות שלא בפרוזבול, לומר שהיה לו פרוזבול ואבד, כלולה גם נאמנות על זה שההלוואה קדמה לפרוזבול, שהרי אין אותו פרוזבול לפנינו שנדע מזה את זמנו.

למה אין הלוה נאמן במיגו דפרעתי

בספר התרומות [שער מה סכ"ב] הביא את הציור של הרמב"ם [בהלכה זו], שיש דין ודברים מה קדם למה, במלוה על פה, [דסתם מלוה בשטר יש בו זמן, וכן סתם פרוזבול]. והקשה בספר כנה"ג [סי' סז הגהת ב"י ס"ק נו, ציין לו רע"א בהגהת השו"ע] דא"כ יהא הלוה נאמן לומר שהפרוזבול קדם להלוואה במיגו דאיבעי אמר פרעתי. ותירץ שכיון שגם למלוה יש מיגו דאיבעי אמר פרוזבול היה לי ואבד, מוקמינן מיגו כנגד מיגו, ומאמינים לתובע משום חזקה לא שביק איניש היתירא ועביד איסורא.²³

הלכה כו

גם הלכה זו כמו הלכה כה אין לה מקור מפורש אך הסכימו לה הפוסקים. והנה מבואר ברמב"ם שהמלוה נאמן לומר שהחוב הוא מהקפת החנות, במיגו דאי בעי אמר מלוה היתה ופרוזבול היה לי ואבד, וכתב הרמב"ם שהיה נאמן בטענה זו, משום חזקה דלא שביק איניש היתירא ועביד איסורא. ולכאורה דברי הרמב"ם צ"ע, דא"כ למה הוצרך למיגו, נימא שנאמן על עיקר טענתו שהיתה הקפת החנות, מחמת הך חזקה דלא שביק איניש היתירא וכו'.

ואכן הרמב"ן והרשב"א [גיטין דף לז:]: כתבו לגבי מלוה המוען שהתנה עם הלוה ע"מ שלא תשמטנה השביעית, והלוה כופר בזה, שהמלוה נאמן משום חזקה דלא שביק היתירא, ומסתבר דה"נ ינקטו לגבי שאר טענות כגון בהקפת החנות. ובדעת הרמב"ם י"ל דכיון שהוא סובר שלא האמינוהו מחמת החזקה לחוד, ורק משעת הסכנה ואילך תיקנו להאמינו, [ונשארה תקנה זו לעולם אף כשבטלה הסכנה, דסו"ס יש גם חזקה דלא שביק היתירא וכו'], לכן נקט הרמב"ם שאין למלוה נאמנות מחמת החזקה לחוד, אלא רק בטענת פרוזבול היה לי ואבד, שתיקנו להאמינו, או במיגו דאיבעי טען טענה זו.

ביאורים והערות

23. תירוץ זה של הכנה"ג מתאים לפי הרמב"ן והרשב"א המובאים להלן [הכ"ן] הסוברים שהמלוה נאמן מטעם חזקה לא שביק היתירא וכו', אף בלי טעמא דמיגו.

קנין הלכה

מראי מקומות

למה לא הוי מינו להוציא

בספר התרומות [שער מה סכ"ב] הקשה למה נאמן המלוה לגבות חובו במיגו, והרי זה מיגו להוציא, ותירץ רבין שמסייעת למיגו זו החזקה דלא שביק היתירא וכו', לכן נאמן.

ועיין בהגר"א [ס"ק לח] שהביא מקור לסברא זו של סה"ת דאמרינן מיגו להוציא כאשר מסייעת לו חזקה, מהגמ' [כתובות דף יב:]: גבי הנושא אשה ולא מצא לה בתולים, היא אומרת משארסתי נאנסתי והוא אומר לא כי אלא עד שלא אירסתיך, והיה מקחי מקח טעות, דקיי"ל כרבן גמליאל ור' יהושע דנאמנת וגובה כתובתה, משום דיש לה מיגו [דאי בעיא טענה מוכת עין אני] וחזקה [חזקת הגוף שנבעלה יותר מאוחר, אחרי האירוסין]. אך הקשה ע"ז הגר"א שמלשון הגמ' משמע שהאשה זוכה במיגו לחוד, ולא במיגו בצירוף חזקה. [וציין הגר"א לחו"מ (סי' פב סי"ח) דיש שיטות שאומרים מיגו להוציא].

כתב התשב"ץ [ח"ב סי' צט] דכשם שמבואר בגמ' [גיטין דף לו:]: שב"ד פותחין לו ושואלין את המלוה שמא היה לך פרוזבול ואבד, כמו כן יפתחו לו בשאר טענות כגון שמא התנית עם הלוח שלא ישמיך בשביעית.

הלכה זו

מקור הדין של הרמב"ם הוא בגמ' גיטין דף לו, רבנן דבי רב אשי מסרי מיליהו אהרדי, ר' יונתן מסר מילי לר' חייא בר אבא. והראב"ד השיג על הרמב"ם וכתב שדבריו סותרים. וכונתו דלעיל [הלכה זו] כתב הרמב"ם דאין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר כבית דינו של ר' אמי ור' אסי, ואיך כתב כאן שתלמידי חכמים מוסרים דבריהם זה לזה. שורש המחלוקת הוא בכיבוד שתי המימרות הנראות כסותרות, שבדף לו: אמר שמואל לא כותבין פרוזבול אלא אי כבי דינא דסורא אי כבי דינא דנהרדעא וכו', ואמרו בגמ' שלפ"ז אף אם הלל תיקן תקנתו לדורות, היינו דוקא כבי דינא דר' אמי ור' אסי דאלימי לאפקועי ממונא. ומאידך מצינו [בדף לו:] את המימרא הנ"ל שרבנן דבי ר' אשי מסרי מיליהו אהרדי. ונחלקו הראשונים ביישוב הדבר:

א. הרי"ף לא הביא להלכה את המימרא של שמואל דבעינן בי דינא דסורא או דנהרדעא, וכתב הרא"ש [סוס"י יג] שהרי"ף נקט שרבנן דבי ר"א ור' יונתן פליגי אהך מימרא, ופסק כוותיהו שהם בתראי, ומשמע ברא"ש שנקט כן להלכה. [גם בראב"ד בהשגה מבואר שנקט ששתי המימרות חולקות, אך לא פירש כמאן קיי"ל להלכה].

ב. דבריו ר"ת פירש הרא"ש שם, שנקט שגם רבנן דבי ר"א חשיבי מומחים, כיון שהוא היה גדול הדור וכל בית דינו היו חשובים.

וכע"ז כתב הכסף משנה דרבנן דבי ר"א היו גדולי בית דינו והיו חשובים להפקיע ממונן, ותלמידים שכתב היינו תלמידיו מב"ד חשוב שבדור. ולפי דבריו לא בא הרמב"ם להשמיענו בהלכה זו אלא שתלמידי חכמים א"צ כתיבת פרוזבול, וסגי באמירה בע"פ, אבל בעינן ב"ד חשוב.

ג. אמנם המהר"י קורקוס [לעיל הלכה זו] והגידולי תרומה ושאר אחרונים נקטו בדעת הרמב"ם, דס"ל לחלק בין היכי שהמלוה הוא ת"ח לבין מלוה שאינו ת"ח, דבמלוה שאינו ת"ח נאמרה המימרא של שמואל [דף לו:]: דבעינן ב"ד חשוב ביותר, וזהו פסק הרמב"ם [הלכה זו], ובמלוה ת"ח סגי בזה שימסור דבריו לפני ת"ח אחרים, ²⁴ והקלו בזה חכמים בתרתי, שא"צ כתיבה ודי בדברים, וגם א"צ ב"ד חשוב.

ביאורים והערות

24. וכתב בספר הישר לר"ת דבעינן שגם הלוח יהיה ת"ח ולא רק המלוה והב"ד, וכן כתב מהריק"ש.

קנין הלכה

מראי מקומות

להלכה: נקט השו"ע כהרמב"ם, ולכן בסעיף יח העתיק את לשון הרמב"ם בהלכה זו דבעינן ב"ד חשוב ביותר, ובסעיף כ העתיק את לשון הרמב"ם בהלכה כז דת"ח שהלוו זה את זה סגי להו בדברים. 25 והרמ"א פסק כהר"ף והרא"ש, ולכן בסעיף יח פסק שכותבין בכל ב"ד, ובסעיף כ פסק שכל אדם יכול למסור דבריו בעל פה ולא רק תלמידי חכמים. וכתב בספר שערי צדק שיש להחמיר ולכתוב פרוזבול ע"י ב"ד, ורק בשעת הדחק יש לסמוך על הרמ"א ולהקל במסירת דברים בלי כתיבה.

האם מהניא מסירת דברים ליחיד מומחה

בגמ' [גיטין דף לו.] איתא דר' יונתן מסר מילי לפני ר' חייא בר אבא. ונחלקו הראשונים בזה:

- א. הרמ"ה בחידושו, וכן הוא בחידושים המיוחסים לרשב"א, כתבו דאפשר למסור את דברי הפרזבול לפני יחיד מומחה.
- ב. הרא"ש [סימן יג] כתב שהיה עוד דיין עם ר"ח בר אבא, דבעינן מסירה לב"ד, [אלא דס"ל להרא"ש דסגי בב"ד של שנים, עיין מה שהבאנו לעיל הלכה מז] וכן משמע ברמב"ם [בהלכה זו] שכתב "ומסר דבריו לתלמידים", ומשמע דלא סגי בהד.

מסירת דברים לב"ד ע"י מכתב

כתב בשו"ת חתם סופר [חו"מ סי' קיג], דכיון שמשמע שעיקר תקנת פרוזבול הוא בכתיבת בית הדין, אלא שהקלו לת"ח למסור דברים, נמצא שבאופן זה האמירה היא המפקיעה את דין השמיטה, ואפשר דבעינן דוקא שיעמוד לפני בית הדין, וכדמצינו בהליצה [עיין תוס' גיטין דף עא. ד"ה והא], ולכן מסירת דברים ע"י מכתב לא מהניא, דכשעת הכתיבה לא היה בפני בית הדין, ובבוא הכתב לפני ב"ד פשיטא שלא יועיל, ולכן בכה"ג צריכים הם הדיינים לעשות פרוזבול ע"י כתיבה. [והוסיף שיכתבו את זמן הפרזבול לפי זמן כתיבת המכתב, שאז גילה את דעתו שרצונו בפרזבול, ואל יכתבו את תאריך הכתיבה דהו"ל פרוזבול מאוחר]. אמנם הרמ"א [סעיף כ] הביא את דברי המרדכי [גיטין סי' שפ] שיכול לומר אני מוסר שטרותי לב"ד פלוני שבקעיר פלוני, ומשמע מדבריו דקאי גם על אמירה בעלמא בלי כתיבת פרוזבול. 26

הלכה בח

מקור דברי הרמב"ם שהמחזיר חוב שעברה עליו שביעית רוח חכמים נוחה הימנו הוא במשנה פ"י מ"ט. בביאור הלשון "רוח חכמים נוחה הימנו", עיין רש"י [שבת דף קכא: ד"ה ואותן] שכתב לגבי הלשון "אין רוח חכמים נוחה הימנו" אין רוח חכמים עריכה עמו להיות נוחה ומיושבת במעשיו, והיינו שאין רוח חכמים מרוצה ממעשיו. ולפי"ז כשאמרו רוח חכמים נוחה הימנו הכוונה שחכמים מרוצים ממעשיו. ובמלאכת שלמה [משנה הנ"ל] פירש רוח חכמים נוחה הימנו, שהכוונה שיש בו רוח חכמה וחסידות.

ביאורים והערות

25. ולא פירש השו"ע אם כוונתו כדבריו הנ"ל בכסף משנה דבעינן דוקא תלמידי חכמים מבית דינו של גדול הדור.
26. כתב בשו"ת דברי מלכיאל [ח"א סי' צג] דלכאורה גם כשהקלו למסור דברים בלי כתיבה, מ"מ בעינן שיהא ללוה קרקע, דלא מצינו שהקלו בזה, ועיי"ש.

קנין הלכה

מראי מקומות

ובמעם הא דרוח חכמים נוחה הימנו כתב בעל העיטור ערך פרוזובול, שהוא משום שאינו רוצה ליהנות מממון של אחרים, וכן כתב במלאכת שלמה הנ"ל.²⁷

לוח שלא החזיר חוב אחר השביעית, האם אין רוח חכמים נוחה הימנו

עיי' תוס' [ב"ב דף קמט. ד"ה מגמרי] שכתבו דמכלל הן אתה שומע לאו, דכשם שאם החזיר רוח חכמים נוחה הימנו, כן אם לא החזיר אין רוח חכמים נוחה הימנו. [וחלקו תוס' על ריב"ם שלא נקט כך, עיי"ש].²⁸

ובספר התרומות [שער מה ס"ד] כתב שהלוח אינו מצווה אף לכתחילה לבוא ולהחזיר המעות למלוה.

לוח שלא בא לפרוע

כתב המרדכי [גיטין סי' שפ] בשם הר"ר אביגדור דכל הא דצריך המלוה לומר משמט אני היינו כאשר הלוח בא לפרוע, אך אם אינו בא לפרוע, אין המלוה צריך לילך אליו לומר דמשמט. [והמלוה מקיים את מצות השמיטה בזה שאינו תובע את הלוח].

ומאידך גם הלוח אינו צריך מן הדין לילך למלוה להחזיר המעות ולשמוע ממנו שמשמט את החוב, אלא רשאי הוא לסמוך על ענין השמיטה שהוא אפקעתא דמלכא, ורק דעת היראים שהחוב אינו נשמט עד שהמלוה יאמר משמט אני.

האם כופין את המלוה על השמיטה

כתב בספר יראים שהחוב אינו נשמט מאליו אך ב"ד כופין אותו. והוסיף שכפייה זו היא מדין קנס, ובזמן הזה שאין ב"ד דנין דיני קנסות אין כופין אותו.

ובאו"ז [פסקי ע"ז סי' קח] כתב שכופין על השמיטה כשם שכופין על הצדקה, לא מדין קנס אלא משום שכופין על מצות עשה.

שלא יאמר לו בחובי אני נותן לך וכו'

כתב הר"ש שהלוח אומר למלוה אעפ"כ אני רוצה לפרוע לך. ותמה התו"ט על לשון "לפרוע" דזה משמע שפורע בחובו, ואין זה מתאים למה שאמרו בגמ' [דף לז:]: שצריך לומר לו במתנה אני נותן לך.

ובספר משנה ראשונה כתב דמה שאמרו בגמ' שיאמר לו במתנה אני נותן לך אינו לעכובא אלא לרווחא דמילתא, ולכן מן הדין רשאי גם לומר ללוח אני רוצה לפרוע.

לוח שבא ואמר אני נותן לך במתנה

כתב בחידושי הרמ"ה, וכן הוא בחידושים המיוחסים לריטב"א, שאם מלכתחילה הביא הלוח את המעות ואמר למלוה אני נותן לך במתנה, אין המלוה צריך לומר לו משמט אני.

ביאורים והערות

27. עיי' גמ' שבת [דף קכ]. לגבי המציל מן הדליקה, שאחר שהבעלים הפקירו חפציהם ואמרו בואו והצילו לכם, דמ"מ ירא שמים לא ניחא ליה ליהנות מאחרים, ופירש"י דלא ניח"ל ליהנות מזכיה זו מן ההפקר, שיודע שלא מרצונו הפקירה.

28. והיש"ש [פ"ד גיטין סי' מה] כתב כל צורבא מרבנן צריך לומר אע"פ כן.

קנין הלכה

מראי מקומות

הלכה כמ

לשון הרמב"ם, מסבב עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתי לך. מקורו בנמ' גיטין דף לו: דאמר רבה תלי ליה עד דאמר ליה הכי [פ' עד שיאמר לו אעפ"כ, ובמתנה אני נותנם לך]. ונחלקו הראשונים בביאור לשון הגמ' 'ותלי ליה':

[א] רוב הראשונים נקטו שהכוונה שמרמו לו באיזה אופן עד שיבין לומר אעפ"כ וכו'. כן הוא לשון הרמב"ם [הלכה זו], וכן הוא ברמב"ן וברמ"ה וברא"ש, וברשב"א בשם תוס', ובריטב"א ור"ן ועוד ראשונים. [יש שפירשו שהרמו הוא ע"י שידו פשוטה לקבל המעות בחזרה, ע"פ הירושלמי].

ומבואר שאסור למלוה לומר ללוה אעפ"כ, וגם לא לשלוח אדם אחר שיאמר לו במפורש כן, רק יכול לספר צערו לאחרים והם יאמרו ללוה, שאם היה אומר אעפ"כ היה נוהג כראוי.

[ב] רש"י [ד"ה ותלי] פירש וז"ל אם היה [הלואה] רוצה לחזור בו [פירוש ליטול המעות בחזרה, לאחר שאמר לו המלוה משמט אני] יתלנו על עין, אם גברה ידו עד דאמר ליה אעפ"כ, עכ"ל, והיינו שהמלוה כופה אותו לומר זאת. והרא"ש תמה ע"ז דא"כ בטלה תורת שמיטה.

והב"ח [סעיף לו] כתב דלא בטלה תורת שמיטה, שהרי יכול הלוה שלא לבוא כלל אל המלוה עם מעות, דהחוב נפקע מאליו, ובכה"ג אכן אסור למלוה לכופף את הלוה להביא מעות ולומר אעפ"כ²⁹, ורק כשהלוה כבר החזיר חובו, והמלוה אמר לו משמט אני, כבר נתקיימה מצות השמיטה, שנא' וזה דבר השמיטה, שבדיבור בעלמא מקיים המצוה, וכיון שכבר נתקיימה המצוה ויש לפני הלוה ב' אפשרויות, לומר אעפ"כ או ליטול המעות בחזרה, למה יבחר באפשרות השניה, אפשר לכופו לומר אעפ"כ, ואין זה פוגם במצוה שכבר נתקיימה.

וסיים הב"ח דלפיכך נראה שהמיקל כרש"י הרי זה זריז ונשכר, והש"ך [ס' סז] הביא דבריו [ס"ק יא]³⁰. אמנם כיון שרוב הראשונים לא כתבו כן אין נוהגים כרש"י.

הלכה ל

לשון הרמב"ם, מי שנמנע מלהלוות וכו' שמא יתאחר החוב. כתב בספר פאת השולחן, כוונתו ליישב מה דקשה דממ"נ אם קבע זמן אחרי ר"ה הרי אין שביעית משמטתו, כדין המלוה לעשר שנים וכדלעיל [הלכה ט], ואם קבע זמנו קודם השמיטה א"כ מן הסתם יפרע חובו ולמה הוא נמנע מלהלוות. ולזה כתב הרמב"ם שהמלוה מתירא שמא יתאחר הלוה מלפורעו.

ומש"כ הרמב"ם שעובר בשני לאוין מקורו בספרי [פר' ראה].

ביאורים והערות

29. וכן כתב בתוס' ר"ד, דאף לרש"י אסור למלוה לילך לביתו של הלוה לכופו להביא מעות.

30. אמנם פשוט שאין יכול לכופו ע"י ב"ד [שיכופו לומר אעפ"כ], שהרי רש"י [ד"ה עד] כתב דאין בתלייה זו איסור לא יגוש כיון שאינו תובעו כב"ד ואינו תובעו משום חוב.

ובספר דרך אמונה [בה"ל ד"ה מסבב] הקשה מאי מהניא כפייה זו של המלוה, והרי תליוהו ויהיב אין מתנתו מתנה. ותירץ דכיון שרוח חכמים נוחה הימנו, ה"ז כעין מצוה לשמוע דברי חכמים, שבזה מהניא כפייה כמבואר בסוגית הגמ' [דף מח.]. גבי כפייה בגט.

קנין הלכה

מראי מקומות

האם הפסוקים עוסקים בהלואה לעניים או בהלואה לכל אדם

לשון הפסוק [דברים פמ"ו פ"ט] השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיק האביון ולא תתן לו וכו' נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו. הרמב"ם [כאן] הביא פסוק זה כאיסור לאו על הנמנע מלהלות בהתקרב שנת השמיטה. ומשמע שאין זה דוקא בהלואה לעני אלא בהלואה לכל אדם, ומה שאמר הכתוב ורעה עינך באחיק האביון, י"ל דדיבר הכתוב בהווה, א"נ דיותר הקפידה תורה על האביון.³¹ אמנם בספר שערי תשובה לרבינו יונה [שער ג אות סז] הביא את הפסוק הזה לענין הלואה לעני, וכתב שבפסוק זה למדו שהנמנע מלהלות לעני עובר בשני לאוין, והוסיף דאין זה רק בהתקרב שנת השמיטה, דאדרבא ק"ו הוא, אם כשמתקרב השמיטה הוזהרנו שלא להמנע מלהלות לעני כ"ש בזמן רגיל שאין חשש שיפסיד חובו.

האם הפסוקים עוסקים במצוה הלואה או במצוה צדקה

הגמ' [ב"מ דף לא:]: הביאה את הפסוק נתן תתן לו לענין צדקה, ודרשו אין לי אלא מתנה מרובה, מתנה מועטת מנין, ת"ל נתן תתן. ועיין רמב"ן [סהמ"צ מצוות ל"ת יז] שכתב שהפסוק ולא ירע לבבך בתתך לו הוא מצות ל"ת שלא יחר לנו בנתינת צדקה. ומאידך הרמב"ם ורבינו יונה והחינוך [מצוה תה] הביאו את הפסוק הקודם [השמר לך וכו' ורעה עינך באחיק האביון ולא תתן לו] לגבי הלואה ולא לגבי צדקה.

בפירוש רבינו יהונתן מלוניל [מכות דף ג.] כתב שיש גם איסור אם אדם נמנע מלהלות, משום שלא יוכל לתבוע בתוך ל יום.

העושה תנאי עם הלוח שלא ישמיטנו השביעית

הראשונים [גיטין דף לו וכן במכות דף ג] הקשו למה הוצרך הלל לתקן פרוזבול, היה לו לתקן שיתנה המלוה עם הלוח שלא ישמיטנו בשביעית, ותירצו בזה כמה תירוצים כמבואר לעיל [הלכה י]. ומשמע מזה שהעושה תנאי כזה אינו עובר בלאו דהשמר לך וכו', וזה דלא כהחת"ס [חו"מ סי' קיג].

31. וברמב"ם [פ"א מלוה ה"א] מצות עשה להלוות לעניי ישראל שנא' אם כסף תלוה וכו', והתורה הקפידה על מי שימנע מלהלות לעני שנא' ורעה עינך באחיק האביון.